

УДК 343.12

С. В. Пеньков,

*кандидат юридичних наук, працівник слідчого управління
фінансових розслідувань Головного управління Державної
фіскальної служби у Дніпропетровській області*

СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Проаналізовано наукові праці з різних сфер юридичної науки, які умовно розподілено за часовим критерієм. У результаті проведеного дослідження констатовано, що питання використання спеціальних засобів ОРД в основному було предметом дослідження фахівців у сфері криміналістики та ОРД. Водночас резюмовано, що сьогодні відсутні сучасні ґрунтовні наукові праці, в яких проблема використання засобів ОРД у протидії злочинності розглядалась би на дисертаційно-монографічному рівні.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, наукова розробленість, засоби оперативно-розшукової діяльності.

Постановка проблеми. Особливе місце у правоохоронній діяльності займають різноманітні організаційні, технічні, виховні та інші засоби, зокрема оперативно-розшукові, використання яких забезпечує безпосереднє попередження та виявлення порушень законодавства, виявлення винних та подальше їх притягнення до юридичної відповідальності, а також усунення суспільно небезпечних та шкідливих наслідків злочинної діяльності. Результати аналізу емпіричного матеріалу свідчать про те, що майже в третині випадків для викриття винних у вчиненні злочинів засоби оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) обов'язково використовувались. Водночас, враховуючи, що з метою побудови сучасної правової держави першочергового значення набувають проблеми захисту її громадян від злочинних посягань, протидії спробам криміналізації суспільства, нейтралізації негативних соціальних тенденцій, а також сучасний стан оперативної обстановки та нещодавні зміни у кримінальному процесуальному законодавстві, можна резюмувати, що у контексті вказаного актуальним є визначення стану наукової розробленості використання засобів ОРД у протидії злочинності.

Стан дослідження. Аналізуючи наукові дослідження, присвячені вивченню різних аспектів використання засобів ОРД, можна констатувати, що вказане питання більшою мірою розглядалось радянськими та сучасними вченими з точки зору криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Зокрема, вивченню окресленого питання були присвячені дослідження учених В. Є. Боднаря, І. П. Бондаренка, М. Г. Варича, А. Ф. Гули, О. Ф. Долженкова, В. М. Євдокимова, М. О. Живка, В. П. Захарова, О. О. Кисельова, М. Я. Маньковського,

В. В. Матвійчука, А. В. Мовчана, А. С. Морозова, Д. Й. Никифорчука, Ю. Ю. Орлова, Л. П. Скалозуба, Л. Г. Титаренко, Н. Є. Філіпенко, В. В. Шендрика, О. І. Якимця та ін. Однак, констатуємо вагомий внесок зазначених учених у розвиток теорії та практики використання засобів ОРД у протидії злочинності, можна зробити висновок, що більшість досліджень були проведені без урахування останніх законодавчих змін.

Метою статті є визначення сучасного стану наукової розробленості використання засобів оперативно-розшукової діяльності у протидії злочинності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць, присвячених вивченню різних аспектів використання засобів ОРД у протидії злочинності, свідчить, що окреслене питання почало досліджуватись ученими ще за радянських часів. Ураховуючи вказане, на нашу думку, доцільно дослідити стан наукової розробленості використання засобів оперативно-розшукової діяльності у протидії злочинності, розподіливши умовно дослідження за часовим критерієм.

Отже, по-перше, розглянемо дослідження, що були проведені у радянський період та предметом дослідження яких були різні аспекти використання засобів ОРД. Аналізуючи наукові дослідження зазначеного періоду, слід виділити два напрями вивчення вказаного питання. Так, наукові праці, що були проведені за радянських часів, можливо умовно поділити на ті, що були проведені в рамках науки криміналістики та науки оперативно-розшукової діяльності. Вказане пояснюється тим, що до середини 60-х років ХХ сторіччя більшість аспектів оперативно-розшукової науки розглядалась в рамках криміналістики, а засоби ОРД переключаються із криміналістичними засобами.

Ураховуючи вказане та аналізуючи криміналістичну літературу, можна резюмувати, що питання криміналістичних засобів та засобів оперативно-розшукової діяльності частково розглядалось у навчальних посібниках із криміналістики, зокрема в:

- навчальному посібнику М. С. Полевого та Г. О. Самойлова «Криминалистика», розділ II «Криминалистическая техника»;
- навчальному посібнику Ю. П. Годованського «Изучение следов взлома на месте происшествия: пособие для экспертов НТО и оперативных работников»;
- навчальному посібнику А. І. Булатова, В. І. Жулева та В. М. Петренка «Расследование дорожно-транспортных происшествий»;
- навчальному посібнику Є. І. Зуева, Ю. П. Годованського, В. Д. Зуева та Н. В. Савушкіна «Научно-технические средства и методы, применяемые при осмотре места кражи со взломом»;
- навчальному посібнику А. А. Горидька та З. І. Мурзана «Краткое пособие по осмотру места происшествия» та ін.

Водночас радянські криміналісти вивчали різні аспекти протидії окремим видам злочинів за допомогою використання спеціальних

засобів. Так, Р. С. Белкін, Л. П. Ніколаєва та М. А. Хоменкер у монографічному дослідженні «Борьба с хищением, незаконным изготовлением, распространением и потреблением наркотических веществ» визначають, що одним із дієвих засобів протидії злочинам у сфері незаконного обігу наркотичних речовин є використання слідчими та оперативними працівниками спеціальних засобів [1, с. 23].

Аналогічної думки щодо можливостей використання спеціальних засобів слідчими та оперативними працівниками дотримується авторський колектив посібника «Обнаружение, фиксация и изъятие следов: справочник для следователей и оперативных работников органов внутренних дел» (за загальною редакцією Є. І. Зуєва), в якому надаються організаційно-тактичні рекомендації використання вказаними суб'єктами спеціальних засобів [2].

Однак у кінці 70-х років ХХ сторіччя все частіше постає питання щодо розмежування спеціальних засобів правоохоронних органів на оперативно-розшукові та криміналістичні. Так, А. І. Комаров фрагментарно досліджує питання визначення дефініцій «криміналістичні засоби», «оперативно-розшукові засоби» та «спеціальні засоби», визначаючи при цьому їх співвідношення. Разом з тим навіть проводяться конференції з указаних питань та виходить ціла збірка праць, присвячених окресленому питанню [3, с. 4].

У той же час радянськими вченими починають проводитися дослідження, присвячені безпосередньо вивченню організації й тактики використання оперативно-розшукових засобів.

Враховуючи наведене та аналізуючи дослідження, проведені у сфері оперативно-розшукової діяльності, предметом вивчення яких були різні аспекти використання засобів ОРД у протидії злочинності, можна дійти висновку, що в радянські часи окреслене питання фрагментарно вивчалось у:

- навчальному посібнику А. Г. Лекаря та В. Д. Гребельського «Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел. Общая часть»;

- навчальному посібнику І. П. Козаченка «Тактика применения методов и средств оперативно-розыскной деятельности в профилактике и раскрытии преступлений»;

- навчальному посібнику В. М. Аتماжитова «Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел»;

- навчальному посібнику Е. П. Вечерніна, К. С. Скоромникова та В. П. Лещенко «Использование оперативно-технических средств в деятельности аппаратов БХСС»;

- науково-практичному посібнику А. І. Левкова та П. М. Ануфрієва «Использование средств специальной техники в работе уголовного розыска»;

- навчальному посібнику М. К. Камінського «Применение средств специальной техники аппаратами БХСС».

Разом з тим слід відмітити, що вказаний перелік робіт не є вичерпним. У всіх навчальних посібниках, монографіях, кандидатських дисертаціях та іншого виду працях, які були присвячені вивченню загальних аспектів ОРД або протидії різним видам злочинності, в більшості випадків питання використання спеціальних засобів, зокрема оперативно-розшукових, розглядалися.

Порівнюючи праці радянських та вітчизняних фахівців, можна зробити майже аналогічний висновок у частині, яка стосується вивчення питання використання оперативно-розшукової діяльності. Перш за все, вказане пояснюється тим, що теорія ОРД під засобами оперативно-розшукової діяльності розуміє сукупність об'єктів, що застосовуються в оперативно-розшуковій практиці, причому до недавнього часу до них належали різноманітні засоби оперативної техніки, оперативно-розшукові обліки та службово-розшукові собаки. Після ухвалення закону України «Про Національну поліцію» вказаний перелік видозмінився, зокрема до нього додали службових коней [4]. Враховуючи вказане та аналіз емпіричного матеріалу з питань використання засобів ОРД у протидії злочинності, можна дійти висновку, що використання засобів ОРД прямо або опосередковано вивчалось на всіх рівнях досліджень.

Так, різні аспекти використання засобів ОРД розглядалися у працях В. Є. Боднаря, І. П. Бондаренка, М. Г. Варича, Л. Ф. Гули, О. Ф. Долженкова, В. М. Євдокимова, М. О. Живка, В. П. Захарова, О. О. Кисельова, М. Я. Маньковського, В. В. Матвійчука, А. В. Мовчана, А. С. Морозова, Д. Й. Никифорчука, Ю. Ю. Орлова, Л. П. Скалозуба, Л. Г. Титаренко, Н. Є. Філіпенко, В. В. Шендрика, О. І. Якимця та ін.

На рівні докторських дисертацій питання використання засобів ОРД було фрагментарно розглянуто в дослідженні О. Ф. Долженкова «Теоретичні проблеми становлення політики протидії створенню інфраструктури злочинного світу засобами оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ».

У той же час окремі особливості використання засобів ОРД у протидії злочинності були предметом вивчення вченими на рівні кандидатських дисертацій, зокрема в дослідженнях:

- М. В. Корнієнка «Організаційно-тактичні основи застосування службово-розшукових собак: оперативно-розшуковий аспект»;
- О. М. Мельника «Протидія наркотизму серед неповнолітніх оперативно-розшуковими силами, засобами та методами».

Окрему групу становлять дослідження, проведені у вигляді лекцій з ОРД як наукової дисципліни, наукових статей, тез доповідей та науково-практичних рекомендацій з питань використання засобів ОРД у протидії злочинності. Зокрема, до них можна віднести:

- лекцію М. Г. Варич на тему «Средства оперативно-розыскной деятельности ОВД»;

- лекцію Л. Г. Титаренко та Н. Є. Філіпенко на тему «Силы и средства оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел»;
- лекцію А. С. Морозова на тему «Силы і засоби оперативно-розшукової діяльності ОВС»;
- наукову статтю О. І. Якимця «Організація і тактика застосування оперативно-розшукових та криміналістичних засобів і методів»;
- наукову статтю О. О. Кисельова «Особливості застосування криміналістичних та оперативно-розшукових засобів і методів»;
- наукову статтю В. М. Євдокимова «Застосування спеціальних технічних засобів в оперативно-розшуковій діяльності»;
- наукову статтю Ю. Ю. Орлова та В. В. Матвійчука «Засоби оперативно-розшукової діяльності»;
- наукову статтю Ю. Ю. Орлова «Роль оперативної техніки у формуванні системи методів оперативно-розшукової діяльності»;
- наукову статтю В. П. Захарова та Л. Ф. Гули «Використання оперативних засобів та агентури в боротьбі з організаторами, лідерами та злочинними «авторитетами» в кримінально- виконавчій системі»;
- наукову статтю М. О. Живка на тему «Законодавче забезпечення застосування технічних засобів для отримання оперативно-розшукової інформації»;
- наукову статтю А. В. Мовчана «Оперативні обліки як засіб оперативно-розшукової діяльності»;
- наукову статтю І. П. Бондаренка «Проблеми використання засобів оперативно-розшукової діяльності в міськрайліноорганах»;
- наукову статтю Л. П. Скалозуба «Організація з розстановки сил і засобів оперативно-розшукової діяльності в протидії економічним злочинам»;
- наукову статтю М. В. Корнієнка «Особливості розстановки сил та засобів підрозділами карного розшуку при визначенні оперативно-розшукової ситуації на території обслуговування»;
- наукову статтю Д. Й. Никифорчука на тему «Використання сил та засобів оперативних підрозділів щодо розкриття злочинів у сфері автотраування»;
- наукову статтю М. Я. Маньковського «Використання оперативно-розшукових засобів під час виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації»;
- наукову статтю В. Є. Боднаря на «Розстановка сил та засобів підрозділів внутрішньої безпеки в процесі протидії злочинам, що вчиняють працівники ОВС».

Однак у вказаних фрагментарних дослідженнях здебільшого використовується застаріла нормативно-правова база та не враховуються останні технологічні досягнення.

Водночас слід відмітити, що вітчизняними фахівцями у сфері оперативно-розшукової діяльності тематика використання засобів ОРД розглядається також під час вивчення як загальних теоретичних питань ОРД (наприклад, вказане питання досліджується в докторській дисертації В. В. Шендрика «Теорія і практика попередження злочинів оперативними підрозділами ОВС України»), так і питань протидії злочинності (в кандидатських дослідженнях О. О. Ганжі на тему «Протидія оперативними підрозділами ОВС України діяльності організованих груп, які готують вчинення крадіжок із квартир громадян» та Ю. О. Анциферова на тему «Оперативно-розшукова протидія злочинам проти власності у районі проведення антитерористичної операції» та ін.).

Отже, **підсумовуючи** наведене, можна резюмувати, що питання використання спеціальних засобів ОРД в основному було предметом дослідження фахівців у сфері криміналістики та ОРД. Однак на сьогодні відсутні сучасні ґрунтовні наукові праці, в яких проблема використання засобів ОРД у протидії злочинності розглядалась би на дисертаційно-монографічному рівні.

Список бібліографічних посилань: 1. Николаева Л. П., Хоменкер М. Л. Борьба с хищением, незаконным изготовлением, распространением и потреблением наркотических веществ: учеб. пособие/под ред. Р. С. Белкина. М.: ВНИИ МВД СССР, 1969. 174 с. 2. Обнаружение, фиксация и изъятие следов: справ. для следователей и оператив. работников органов внутр. дел/под общ. ред. Е. И. Зуева. М.: ВНИИ МВД СССР, 1969. 143 с. 3. Комаров А. И. Правовые основы применения криминалистических, оперативных и специальных средств: лекция. Киев: НИИРЮ КВШ МВД УССР, 1976. 18 с. 4. Про Національну поліцію: закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Голос України: сайт. URL: <http://www.golos.com.ua/article/257729>.

Надійшла до редколегії 23.08.2016

Пеньков С. В. Состояние научной разработанности использования средств оперативно-розыскной деятельности в противодействии преступности

Проанализированы научные работы в различных сферах юридической науки, которые условно разделены по временному критерию. В результате проведённого исследования констатировано, что вопрос использования специальных средств ОРД в основном был предметом исследования специалистов в области криминалистики и ОРД. В то же время резюмировано, что сегодня отсутствуют современные фундаментальные научные труды, в которых проблема использования средств ОРД в противодействии преступности рассматривалась бы на диссертационно-монографическом уровне.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, научная разработанность, средства оперативно-розыскной деятельности.

Penkov S. V. The current state of scientific elaboration of using means of operative and search activities in combating crime

Research papers from different areas of legal science, which are split by time criterion have been analyzed. Thus, the authors has considered the research conducted in the Soviet period, the subject of which were different aspects of using means of operative and search activities. In particular, having analyzed the research of the stated period, the author has highlighted two areas to study specified issues: those that were conducted within forensic science and the science of operative and search activities. At the same time it has been stressed that all Soviet textbooks, monographs, candidate dissertations and other types of works that were devoted to the study of general aspects of operative and search activities or combating different types of crime, considered in most cases the use of special means, including operative and search. Comparing the works of Soviet and modern Ukrainian experts, the author has made a similar conclusion in the part relating to the research of using means of operative and search activities. However, analyzing the domestic research devoted to the outlined problems, the author of the article states that the studies mostly use outdated regulatory base and does not take into account the latest technological achievements, although national experts in the field of operative and search activities consider the topic of using means of operative and search activities while studying general theoretical issues of operative and search activities.

As the result of the study the author has stated that the use of special means of operative and search activities has basically been the subject of research of specialists in forensic and operative and search activities spheres. However, it has been summarized that nowadays there are no current fundamental scientific works, where the issue of using means of operative and search activities in combating crime would be considered in dissertations and monographs.

Keywords: operative and search activity, scientific elaboration, means of operative and search activities.

УДК 343.98

С. І. Перлін,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ В ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВАХ МВС УКРАЇНИ

Розглянуто поняття, класифікацію та систему криміналістичної техніки. Висвітлено поняття, структуру й основні завдання Експертної служби МВС України. Проаналізовано історію розвитку експертних підрозділів органів внутрішніх справ. Запропоновано авторську класифікацію етапів розвитку криміналістичної техніки в експертних установах МВС України.

Ключові слова: криміналістична техніка, експертні установи, етапи розвитку, Експертна служба МВС України, експертна установа.